

Е. О. ХРЯПІН, канд. іст. наук, доцент ХГПА, Харків

**ІНОЗЕМНІ КАПІТАЛИ ТА ПІДПРИЄМСТВА
У ПРОМИСЛОВОМУ РОЗВИТКУ
МЕТАЛОООБРОБНОЇ, ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНОЇ,
ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗЕЙ ДОНЕЦЬКО-
КРИВОРІЗЬКОГО БАСЕЙНУ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

На основі широкого кола архівних та друкованих джерел, у статті робиться спроба систематизувати наявні дані щодо ходу, структури та динаміки іноземних інвестицій у металообробну, електротехнічну, електроенергетичну галузі промисловості Донецько-Криворізького басейну у 1900 – 1914 рр.

Ключові слова: іноземні підприємства, інвестиції, промисловість, Донецько-Криворізький басейн, історіографія.

Постановка проблеми. Питання щодо впливу іноземних інвестицій на економічний, соціальний та політичний розвиток країни є одним з найбільш дискусійних. В історіографії радянського періоду цьому питанню приділялася особливо велика увага; були сформовані стереотипні уявлення про іноземне інвестування як прояв загальної господарської відсталості і політико-економічної залежності дореволюційної Росії. Певну роль ці уявленні відіграють і досі, хоча сучасний «мейнстрім» економічної науки всіляко підносить роль, яку іноземні інвестиції відіграють у справі економічного зростання та розвитку.

Звичайно, задовільні відповіді на поставлені питання можна дати лише на основі дослідження, систематизації та аналізу фактичного матеріалу. Зокрема, щодо одного з провідних промислових регіонів, який відзначався динамічним розвитком – Донецько-Криворізького.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Крім класичних вже робіт Б. Ф. Брандта, В. С. Зіва, П. В. Оля, В. І. Бовикіна існує велика кількість праць, де дається загальна оцінка обсягів іноземних інвестицій у дореволюційну економіку Російської імперії та її регіонів [11, 13, 15, 25, 46]. Так, Донецько-Криворізькому басейну приділено значну увагу у опублікованих працях та дисертаційних дослідженнях кінця ХХ– початку ХХІ ст.: П. В. Голбуцького, О. М. Машкіна, О. В. Щербініної, О. М. Слісаренка, Ю. В. Макогона, Р. А. Баклагиної, В. І. Овіннікова. В узагальнюючих працях О. П. Реєнта, Ф. Г. Турченка та Г. Ф. Турченко, Д. М. Чорного висвітлено окремі аспекти іноземного інвестування в економіку регіону на певних стадіях, участь окремих національних груп у цих процесах, політику російського уряду із регулювання припливу іноземного капіталу. Окремі праці такого спрямування є і в діаспорній та зарубіжній історіографії [17; 32; 33; 47; 58; 63; 64].

Тим не менш, на сьогодні не існує узагальненої праці, у якій би розкривались обсяги, організаційні форми участі іноземного капіталу у промисловості регіону, досі не визначено його частку у загальноросійських інвестиціях, масштаби участі громадян (підданих) інших держав у володінні та управлінні підприємствами в регіоні. Переважно, дослідники зосереджувалися на базових галузях промисловості – кам'яновугільній і металургійній та на загальних питаннях впливу притоку інвестицій на соціально-економічний розвиток.

Дана розвідка є спробою систематизувати, на основі широкого кола опублікованих та архівних джерел факти щодо притоку іноземних інвестицій, у розрізі кампаній та конкретних осіб, до найбільш високотехнологічних, як на початок ХХ ст., галузей промисловості – металообробної, електротехнічної та електроенергетичної.

Виклад основного матеріалу. Від перших років ХХ ст. одним з провідних напрямів іноземного промислового інвестування у регіоні виступило сільськогосподарське машинобудування. Зокрема, підприємство з бельгійським капіталом «Дж. Грієвз і К^о», володіючи основним капіталом у 743,5 тис. крб., у 1903 р. отримало прибуток у розмірі 94,3 тис. крб. Річна продуктивність зростала з 480 тис. крб. у 1903 р. до 1,75 млн. крб. у 1913 р. тобто у 3,6 рази [53, с. 321; 59, с. 2093; 61, № 869(Б)]. У 1911 р. компанія збільшила акціонерний капітал до 3 млн. фр., здійснивши додатковий випуск 2000 привілейованих акцій по 500 фр. Через два роки основний капітал становив 1115242 крб., облігаційний – 584387 крб., запасний – 85755 крб. Отриманий прибуток у розмірі 81354 крб. дозволяв сплачувати дивіденди у розмірі 6%. За налагодження виробництва снопов'язалок підприємство у 1912 р. було премійовано Відділом промисловості Міністерства промисловості і торгівлі. До складу правління товариства входили: голова Д. Е. Грієвз (віце-консул Великобританії в Бердянську), директор-розпорядник Д. І. Грієвз, члени: Л. ван Дік, Ж. Легран, комерційний директор П. І. Судерман [6, с. 114; 55, с. 5].

Компанія з англійським капіталом «Олександрівська машинобудівельна компанія з обмеженою відповідальністю» на початку ХХ ст. звітувала про розміри основного капіталу у 239000 крб. Протягом 1903 – 1914 рр. фінансове становище компанії було стабільним, з річною продуктивністю у 300000 крб. та кредиторською заборгованістю на різні роки у 162678 крб. (1903 р.) та 262465 крб. (1908 р.). Відповідальним агентом і управляючим заводом був Л. Р. Мензис [22, с. 370-371; 52, с. 222-223; 61, № 200(Б)].

Бельгійське підприємство «Анонімне товариство Російсько-Бельгійських заводів виготовлення печей і ливарних заводів» розпочало свою діяльність в умовах зростання кризи 1900–1903 рр., що позначилося на нерівномірному розвитку компанії: так, за 1902 р. збиток становив 13800 крб., за 1903 р. прибуток 700 крб., за перше півріччя 1904 р. прибуток – 3100 крб., падає річна продуктивність з 400000 до 163100 крб., зменшується чисельність робітників з 235 до 127 чол. Директором-розпорядником і відп. агентом працював

Г. О. Еврар. За 1901-1909 рр. акціонерний капітал компанії було зменшено з 746300 до 206250 крб., кредиторська заборгованість стала дорівнювати 292041 крб., що перебільшує основний капітал. Це призводить до банкрутства і ліквідації підприємства в 1910 р. [16, с. 229; 21, с. 506-507; 24, № 201(Б)].

«Донецьке металургійне товариство штампування» з бельгійським капіталом в умовах економічної кризи 1900–1903 рр. працювало стабільно з капіталом у 578704 крб., прибуток за 1902 р. становив 92700 крб., за 1903 р. – 57300 фр., річна продуктивність дорівнювала 1087200 крб. У 1908 р. підприємство збільшило акціонерний капітал до 1,026 млн. крб., а в 1909 р. до 1,5 млн. крб., що розкладався на 9000 привілейованих і 7000 звичайних акцій по 250 фр., 5600 дивідендних знаків та 500 засновницьких паїв без визначеної вартості, річна продуктивність зросла до 2,3 млн. крб., прибуток до 215400 крб. [24, № 193(Б); 52, с. 226-227]. У 1910 р. компанія придбала у власність бельгійське «Анонімне товариство Російсько-Бельгійських заводів для виробництва печей і ливарних заводів» та в 1912 р. залізопрокатний завод, що належав П.О. Ланге у Новомосковському повіті Катеринославської губернії [6, с. 136-137]. На 1914 р. товариство поступово збільшило основний капітал до 3187500 крб., що складався з 27000 привілейованих акцій по 250 фр. на суму 2531250 крб., 7 тис. звичайних акцій по 250 фр. – 656250 крб., 10500 дивідендних знаків та 500 засновницьких паїв без визначеної вартості, чистий прибуток за 1913 р. 365732 крб., річна продуктивність зросла до 5 млн. крб., чисельність робітників із 490 до 2 тис. чол. [10, с. 7; 61, № 213 (Б)]. До складу правління входили: директор-розпорядник І. І. Тихонов, Р. І. Жанв'є, Л. І. Ремі, Д. Г. Еврар, В. Т. Шерстюков, А. А. Бастин, В. І. Сергієчко, О. В. Ковальов [3, с. 109].

Підприємство з бельгійським капіталом «Акціонерне товариство Франко-Російських болтонарізних заводів» у жовтні 1901 р. було ліквідовано, а «Акціонерне товариство Франко-Російські майстерні» продовжувало ще недовго працювати з річною продуктивністю 133100 крб., з чисельністю робітників 550 чол., але в 1903 р. воно теж припинило існування [12, с. 136; 59, с. 262]. Не пододало фінансові негаразди й товариство з бельгійським капіталом «Луганська фабрика для виробництва ручних інструментів і знарядь», не змогло провести жодних спроб подолання фінансових негараздів, що призводять до ліквідації компанії. 11 липня 1904 р. ліквідаційна комісія прийняла рішення про припинення діяльності компанії у зв'язку з дефіцитом у 385861 фр. та п'ятирічними збитками. Останнє котирування 500 фр. номінальної акції на брюссельській біржі дорівнювали 30 фр. у 1901 р. [2, с. 203; 59, с. 2120-2121].

Наступне, бельгійське за походженням капіталу «Акціонерне товариство для виробництва емальованого посуду і ламп у Луганську» в 1900-1903 рр. опинилось на межі банкрутства, щоб урятувати компанію, була проведена її реорганізація – 18 червня 1904 р. розпочало діяти «Анонімне товариство Луганських емалірованих майстерень» з бельгійським акціонерним капіталом в 1 млн. фр., розділеним на 1 тис. привілейованих акцій по 500 фр. і 5 тис.

звичайних акцій по 100 фр. [19, ДАЛО ф. 101, оп. 1, спр. 5, арк. 1-4; 48, РДІА (в Санкт-Петербурзі) ф. 23, оп. 25, спр. 399, арк. 1-3; 52, с. 226-227]. Діяльність товариства продовжувала бути нестабільною: так, найбільший прибуток за 1912 р. становив 16286 крб., після відновлення роботи заводу і придбання І. І. Урдкеном (франц. гр.) двох новітніх зварювальних апаратів випуск продукції значно зріс, адже ручну клепку було замінено зварюванням. Відповідальними агентами компанії у м. Луганську перебували К. Ю. Барре, А. Классен [9, с. 322]. У 1914 р. було утворено ліквідаційну комісію, яку очолив директор «Анонімного товариства Луганських ливарних заводів» В. Цилер у м. Луганську, у Бельгії – адвокат Г. Дюкенне, промисловець Є. Ренсон, а 28 березня 1914 р. підприємство припинило свою діяльність, а пізніше було реорганізовано у торговий дім «І. І. Урдкен, В. і Д. Соїфер, Ф. Бухгалтер» [28, с. 281; 31, с. 374].

Прикладом великого акціонерного товариства зі змішаним, за країнами походження, капіталом було «Російське товариство машинобудівельних заводів Гартмана». Будучи одним із найбільш прибуткових підприємств галузі не тільки регіону, а й російської держави, протягом 1900–1904 рр. товариство працювало з основним капіталом в 9 млн крб., маючи прибуток за 1908 р. у 1149847 крб. На 1914 р. річна продуктивність заводу досягла 10 млн. крб., чисельність робітників зросла до 4,5 тис. чол. Випуск паротягів складав 91 одиницю продукції на рік на суму 4526000 крб., на заводі було створено власний тип потужного товарного п'ятиосьового паротягу. За своїми техніко-економічними та експлуатаційними даними ці паровози не поступалися аналогічним європейським зразкам [4, с. 599; 24, № 190(Б); 29, с. 3]. Цікаво, що й собівартість паровозів, що вироблялись на Луганському (та Харківському) заводах, була нижчою, ніж на подібних у Європі. Так, потонна ціна вітчизняних паровозів становила 569-586 крб. і тендерів – 367 крб.; австрійських – відповідно 616-784 крб. за тонну паротяга і близько 400 крб. за тонну тендера; німецьких (баварських) – 648-695 крб. за тонну паровоза [62, с. 132]

Для інвестування у залізничне машинобудування було створено спеціальний громадський Комітет зі сприяння французькому підприємству в Росії. У лютому 1905 р. на Паризькій біржі були проведені торги акціями луганського товариства. За різними підрахунками зарубіжних та радянських дослідників французькі капітали у товаристві становили від 3 до 5966700 крб., німецька частка залишалася в межах 3 млн. крб. [12, с. 143; 64, Р. 171, 217]. На 1914 р. основний капітал компанії становив 9 млн. крб., розділений на 60000 акцій по 150 крб., запасний – 1997425 крб., капітал погашення 6676198 крб. На надзвичайному загальному зібранні того ж року було вирішено, що для придбання й оренди кам'яновугільних та залізородних родовищ і їх розробки необхідно збільшити основний капітал шляхом випуску звичайних акцій на суму 9 млн. крб. і облігацій на 18 млн. крб. [19, ДАЛО ф. 2, оп. 1, спр. 11, арк. 19; 49, с. 290-291]. До складу правління входили найбільші власники акцій, зокрема голова М. І. Данилевський, члени: Р. С. Яниковський, Г. А. Блох,

Ф. А. Пфейфер, П. Г. Шайкевич, кандидати в члени: А. Е. Гутман, О. Є. Калістратов. Директором заводу був К. К. Хржановський, головним інженером – А. О. Деллер (австр. під.) [5, с. 95; 19, ДАЛО ф. 2, оп. 1, спр. 11, арк. 19-19зв.; 20, ДАХО ф. 447, оп. 1, спр. 52, арк. 74.].

У сфері інтересів бельгійських інвесторів перебувало «Товариство Дебальцевського механічного заводу». Підприємство працювало зі збитками: так, за 1902 р. – 147000 крб., 1903 р. – 126500 крб., річна продуктивність падає з 2,1 до 1 млн крб., зростає кредиторська заборгованість до 1066029 крб. на 1 липня 1903 р. [22, с. 372-373; 60, с. 970]. На загальних зборах акціонерів 8 березня 1904 р. було прийнято рішення зменшити основний капітал з 1 млн. до 400 тис. крб., шляхом заміни 4 тис. акцій по 250 крб. на 1600 нових акцій тієї ж вартості, а загальну суму в 60 тис. крб. списати з активу товариства. Наступним кроком керівництва компанії стала реорганізація справ підприємства та збільшення основного капіталу до 1120000 крб., облігаційний капітал становив 500 тис. крб. Усі акції повністю передавались для виплати за придбання заводу від бельгійського ж за походженням капіталу «Анонімного товариства механічного заводу в Харцизьку (Дінець)»; решта суми на операцію надавалася готівкою [16, с. 223; 36, с. 2495-2496]. У 1905 р. товариство викупило земельну ділянку в 50 десятин землі в «Російсько-Донецького товариства кам'яновугільної і заводської промисловості», на якій розташовувався завод «Анонімного товариства механічного заводу в Харцизьку (Дінець)», що призвело до збільшення кредиторської заборгованості до 2 млн. крб. Поступово підприємство стабілізувало свої справи, зменшивши кредиторську заборгованість з 2,5 млн. на 1910 р. до 1,5 млн. крб. на 1913 р. Річна продуктивність зросла з 800 тис. крб. у 1908 р. до 1,2 млн. крб. у 1913 р. Чистий прибуток за 1913 р. становив 52267 крб. Утримувачами акцій товариства були банки «Credit Generale de Belgique» в Брюсселі, «Banque d'Anvers» в Анверпені, «Banque d'Escompte et de Comptes Courants a Liege» в Л'єжі, «Credit Vernillois, Modern & Cie» в Верв'є. Участь бельгійсько-нідерландських капіталів у підприємстві досягала 1 млн. крб. з основного капіталу в 1120000 крб. [23, с. 447]. До складу правління входили Г. А. Кольберг, Д. Б. Вургафт, Ф. Ф. Франсуа, А. Е. Гутман, П. І. Потоцький. Управляючим Дебальцевського заводу був М. Д. Беккерт, Харцизького заводу – Л. Ф. Бришан (бел. під.), Ж. І. Ніколаї (швейцар. гр.) [1, с. 32; 20, ДАХО ф. 447, оп. 1, спр. 4, арк. 10 зв.; 61, № 211(Б)].

«Анонімне товариство для експлуатації машинобудівного і котельного заводів Альберт Нев, Вільде і К° в Таганрозі» з бельгійським капіталом, з 1903 по 1913 рр. перебувало під управлінням адміністрації у справах банкрутства. Уповноваженим у справах адміністрації було призначено Ф. Г. Гюстена. Підприємство поступово вийшло з тривалої кризи, завдяки фінансовим надходженням, освоєнню нової номенклатури продукції, а саме котлів системи «Кетнер» для електростанцій, «Ферберн» з двома жаровими і димогарними трубами для цукрових заводів, що спричиняє до зростання річної

продуктивності з 1 до 2 млн. крб., прибутковості за 1911 р. – 23023 крб., 1912 р. – 150366 крб., 1913 р. – 102947 крб. [5, с. 277]. Основний капітал компанії залишався 1120000 крб., запасний – 687875 крб. До складу правління входили голова А. А. Нев, члени: А. С. Ерделі, Г. Л. Тразенстер, Ю. Нагальмакерс. Директором-розпорядником на заводі був Ф. Г. Гюстен, віце-директором А. Маро, завідував технічною частиною Л. Дельплас, комерційною частиною О. О. Фалла [61, № 180 (Б), 195(Б)].

«Катеринославське машинобудівельне акціонерне товариство» продовжувало зберігати домовленість з німецьким «Duisburger Maschinenbau-Aktiengesellschaft zu Duisburg a Rhein» з основним капіталом 1,5 млн. крб., але за час 1901-1903 рр. підприємство зазнає спаду, збиток становив 420342 крб., зростає кредиторська заборгованість до 701200 крб. [22, с. 370-371]. 22 березня 1902 р. компанія для посилення обігового капіталу випустила облігації на номінальний капітал у сумі 600 тис. крб., вартість кожної облігації призначалась в 250 крб. До складу керівництва товариством входили: голова правління Ф.В. Гессенбрухт (нім. під.), заступник голови Г.Л. Кольсгорн (нім. під.); члени правління: В. Ф. Кеетман (нім. під.), Е. К. Пенсен (нім. під.), А. Гаферкамп директор заводу (нім. під.); кандидати: В. Г. Кіссінг голов. інж., А. Ю. Кеетман голов. бухг. (нім. під.). На 1914 р. підприємство володіло основним капіталом 1,5 млн крб., річна продуктивність становила 1 млн крб. [2, с. VIII; 34, с. 1377].

На початку ХХ ст. продовжується залучення підприємців із-за кордону та іноземних компаній до галузі регіону. Так, до діяльності «Акціонерного товариства заводу для виробництва сільськогосподарських машин й знарядь» «Вдова Матіас та сини», що було засноване 2 січня 1901 р. у результаті реорганізації торгового дому «Вдова Матіас та сини» у м. Бердянськ. Підприємству належав завод із випуску сільськогосподарської техніки: жнивоприбиральні машини, кінні сіялки, соломорізки, букери, виноградні преси, дробилки, кукурудзяні молотили, кінні приводи, плуги з річною продуктивністю 213700 крб., з чисельністю робітників 196 чол. Акціонерний капітал компанії становив 500 тис. крб., розділений на 2 тис. акцій по 250 крб. Засновниками товариства стали К. Л. Матіас, Е. І., О. І. та Г. І. Матіас. Директором заводу був О. І. Матіас [24, № 807(Б); 53, с. 321].

Річна продуктивність підприємства зросла до 800 тис. крб., чисельність робітників до 300 чол. у 1914 р. На 1 січня 1914 р. основний капітал товариства становив 1,5 млн. крб., розділений на 15000 акцій по 100 крб., запасний – 12077 крб., капітал погашення – 22647 крб., прибуток за 1913 р. дорівнював 119558 крб., дивіденд – 6,5%, за 1914 р. – 122017 крб. Акції цього підприємства не котирувались ні на паризькій, ні на російських біржах, але інтереси французьких акціонерів обслуговувало в Парижі відділення «Російського Торгово-Промислового Банка». За дослідженнями радянських фахівців П. В. Оль і В. І. Бовикіна участь французьких інвесторів в товаристві оцінювалась від 335000 до 500000 крб. [13, с. 168; 46, с. 28]. До складу

правління входили Г. І. та О. І. Матіас, Е. Ф. Беррис, М. С. Маврокордато, Е. М. Патрино [23, с. 448-449; 61, № 880 (Б)].

У 1904 р. бельгійські піддані О. М. Ванвінкера, А. М. і М. М. Дюшен стали співвласниками машинобудівельного заводу на ст. Алмазна Катеринівської залізниці. Основною спеціалізацією заводу була продукція для залізничного транспорту. Управляючим заводу був Ж. А. Ванвінкера, річна продуктивність підприємства становила 400000 крб., чисельність робітників 175 чол. [6, с. 194-195; 20, ДАХО ф. 447, оп. 1, спр. 3, арк. 256; спр. 8, арк. 100; 61, № 203 (Б)].

Німецьке товариство «Карл Бехтольд» опинилось на другий рік свого існування в несприятливих умовах: так, за 1901-1908 рр. отримано збиток 150620 крб., дивіденду не було, зростає кредиторська заборгованість з 263058 до 335599 крб., зменшується річна продуктивність до 208600 крб., чисельність робітників до 97 чол. 18 серпня 1911 р. на загальних зборах акціонерів було прийнято рішення розпочати процедуру ліквідації підприємства. До складу ліквідаторів обрано: А. Гельпке, Е. Нікеля, Л. Ендвейса, М. Зунделевича [21, с. 504-505; 53, с. 262].

16 січня 1913 р. підприємство припинило своє існування, справи товариства «Карл Бехтольд» передавались правлінню німецького «Тільманського залізничного акціонерного (анонімного) товариства», що знаходилось в с. Прушкові Варшавської губернії, куди могли звернутись усі зацікавлені особи та установи. На момент ліквідації товариства до складу правління входили: голова А. Гельпке, директор-розпорядник Е. Нікель, члени: В. Тільманс, Г. Е. Шмідт, Т. Гінсберг [30, с. 275; 61, № 201(Б)].

Німецьке акціонерне анонімне товариство «Російської залізної промисловості» продовжувало працювати з основним капіталом 2083333 крб., з річною продуктивністю 1362400 крб. На 1911 р. підприємство збільшує основний капітал до 5092593 крб. і річну продуктивність до 2 млн крб. У 1913 р. товариство володіло основним капіталом 5092593 крб., запасним – 83770 крб., отримало прибуток за операційний рік 675544 крб., дивіденд становив 10% , планувало збудувати новий машинобудівний завод у м. Слов'янськ [23, с. 452-453; 63, с. 103]. До складу правління, що знаходилось в м. Глейвиць (Німеччина), входили голова О. Каро, заступник Дж. Цутрауен, Ф. Б. Гантке, що виконував повноваження директора-розпорядника Нижньодніпровського трубопрокатного, цвяхо-дротового, болтового заводів. Головним управляючим був С. А. Островський, управляючим трубопрокатного заводу – інж. А. Дришнер, завідувач цвяхового заводу – інж. Г. Гильгер, завідувач комерційної частини Отто Юнгст (нім. під.). На заводі працювали інженерами німецькі піддані: Густав Ганеман, Вілья Рексин, Павло Шейбліх [18, ДАДНО ф. 832, оп. 1, спр. 1, арк. 169; 61 № 1265 (Б)].

У 1907 р. було організовано російсько-німецьке машинобудівельне товарищество «Кебер і К^о» в м. Таганрозі з представництвами в Петербурзі та Катеринославі для виробництва різноманітного сільськогосподарського устаткування. Річна продуктивність підприємства становила 400000 крб.,

працювало 110 робітників. Управлячим заводу був І. І. Шмідт, зав. техн. част. М. А. Грюнберг [61, № 695(Б)].

У 1908 р. акціонерне товариство виробництва загартованих виробів у Ризи «Сиріус» побудувало машинобудівельний завод в Нижньодніпровську, що виготовляв устаткування для металургійних, хімічних заводів, підприємств з переробки сільськогосподарської сировини. Власниками заводу були німецькі піддані В.В. Мозебах, Ф.Ф. Кирстен; на початок своєї діяльності у регіоні основний капітал призначався у 500000 крб. [7, с. 147; 50, с. 124-125]. Компанія стрімко нарощувала темпи виробництва з річною продуктивністю в 2 млн. крб., чисельність робітників до 500 чол., що сприяло перетворенню нового заводу в головний підрозділ підприємства. На 1914 р. товариство володіло основним капіталом у 750000 крб., запасним – 450000 крб. Управляючим заводу був В. В. Мозебах [6, с. 395; 61, № 306(Б), № 52(Р)].

У м. Катеринославі діяло відділення німецького «Акціонерного товариства чавуноливарного, механічного і котельного заводів «К. Зігель», що було допущено до діяльності в Росії 16 листопада 1901 р. Засновниками фірми стали німецькі піддані К. Б. і Є. А. Зігель, О. Ф. Бишоф з основним капіталом 2,5 млн крб., розділеним на 2500 акцій по 1000 крб. [41, с. 19]. Спеціалізацією відділення було налагодження міського водопостачання та каналізації, центрального опалення і вентиляції будинків, газокалійного й електричного освітлення, парових та механічних пральних і кухонь, маяків, портів.

Товариство у 1914 р. володіло основним капіталом у 3,5 млн крб., із яких 350000 крб. належали німецькому підприємству «Акціонерному товариству для виготовлення приладів освітлення і механічних заводів «Julius Pintsch», запасним – 79845 крб., погашення – 389003 крб. Катеринославське відділення стало технічною конторою північноамериканської машинобудівельної «Акціонерної компанії Вортінгтон», що залежала від англійського машинобудівельного концерну «Віккерс» [35, с. 3229; 51, с. 110].

«Російське товариство машинобудівельного заводу Кертинг Брати», утворене 1904 р. німецькими підданими Б. і Е. Кертинг, Г. Фуш з основним капіталом 4 млн крб., мало своє представництво в Катеринославі для реалізації власної продукції (газогенератори, двигуни, прилади центрального опалення й вентиляції) [61, № 353 (Б)].

У травні 1911 р. І. Ф. Кругом було засновано товариство «Дніпровський цвяховий завод» у с. Амур Новомоськовського повіту Катеринославської губернії з основним капіталом 200000 крб., розділеним на 2000 паїв по 100 крб. Товариство отримало у власність майно від торгового дому «Дніпровський цвяховий завод» та акціонерного товариства «Проволока» і право виробництва закалено-чавунних виробів «Сиріус», основною продукцією стали цвяхи, заклепки, дріт звичайний і телеграфний [44, с. 3031-3032]. До розвитку товариства залучаються іноземні підприємці: так, директорами правління були І. Г. Тільманс (нім. під.) співвласник торгового дому «Е. Тільманс і К°» (торгівля металами), А. О. Леві (франц. гр.) [14, с. 168, 232]. На 1914 р.

основний капітал підприємства дорівнював 200000 крб., запасний – 3030 крб. [5, с. 132-133].

Російський дослідник М. Н. Баришников встановив, що торговельне «Російське сільськогосподарське товариство «Работник» створило з 1910 р. виробничу базу для французького підприємства «Анонімне товариство землеробних машин і знарядь у Рязані», яке володіло трьома машинобудівельними заводами у м. Олександрівськ Катеринославської губернії [8, с. 196]. У 1914 р. було здійснено реорганізацію підприємства в самостійний підрозділ французького «Анонімного товариства Олександрівських заводів сільськогосподарських машин і знарядь (Росія)» із призначеним капіталом 4 млн. фр. [37, с. 5081].

29 липня 1910 р. австрійський підданий Й. В. Клейнер здійснив реорганізацію власного підприємства в акціонерне товариство «Й. В. Клейнер і К^о» з основним капіталом 1 млн крб., розділений на 1000 акцій по 1000 крб. Товариство продовжувало володіти машинобудівельним заводом у м. Великий Токмак Бердянського повіту Таврійської губернії [40, с. 4778-4779]. У 1913 р. товариство збільшило основний капітал до 1,5 млн крб. завдяки випуску додаткових 500 акцій по 1000 крб. Правління було при заводі, у його складі – Й. В. Бонне, Г. П. Валл, Г. Г. Нейфельд [37, с. 410].

1 грудня 1913 р. було організовано «Товариство чавуноливарного і машинобудівельного заводу для виробництва сільськогосподарських машин і знарядь «Братів Шліхт». Акціонерний капітал визначався в 200000 крб., розділений на 800 акцій по 250 крб. Німецькі піддані Г. С. і А. С. Шліхти реорганізували майстерню на ст. Харцизьк у машинобудівельний завод [42, с. 1316-1317].

7 березня 1914 р. для продовження розвитку заводу, що належав А. Гелькеру (нім. під.) і колоністу А. Я. Копу, було реорганізовано в товариство «А. Я. Коп і Гелькер» з основним капіталом 600000 крб., розділений на 600 акцій по 1000 крб. Підприємству належало три заводи з виробництва сільськогосподарських машин і знарядь в Катеринославській губернії – м. Олександрівську 405 роб., с. Кичкас – 120 роб., с. Хортиці – 85 роб. з річною продуктивністю 1 млн крб., завідуючим працював А. Гелькер [43, с. 2427-2428; 56, с. 74].

Австрійські підприємці Е. Г. Кернер та Е. Е. Бегар були співвласниками спочатку «Торгового дому Кернер і Бегар», а з 1913 р. торгово-комісійного і технічного акціонерного товариства «Кернер і Бегар» з основним капіталом 400000 крб. у Ростові-на-Дону, що зосередило діяльність з організації технічних робіт і поставок для будівництва торгово-промислових об'єктів обладнання, торгівлі устаткуванням, як за власний рахунок, так і на комісійних засадах. Вони поширили свою діяльність на Донецько-Криворізький басейн, здійснюючи забезпечення устаткуванням російсько-німецького машинобудівельного товариства «Кебер і К^о» у Таганрозі [20, ДАХО ф. 349, оп. 2, спр. 1; 45, с. 7676].

Протягом періоду 1900-1914 рр. була заснована та продовжувала працювати низка машинобудівних заводів, майстерень у регіоні з широкою номенклатурою продукції, які мали іноземних власників або їх участь у цих підприємствах. Так, у 1908 р. в м. Луганську французькі громадяни К. С. Дюшессан та І. І. Урдекен заснували цвяхово-дротяний завод із річною продуктивністю 160000 крб., де працювало 39 роб. Управляючим заводу був І. І. Урдекен. У м. Катеринослав італійські піддані Л. Ф. де-Россі й Ж. Л. Занолі відкрили чавуно-мідноливарний завод. У м. Маріуполь розпочав виробництво завод металевих виробів, власником якого був Е. К. Бремер (нім. під., віце-консул Німеччини у місті), який став одночасно представником у Росії фірми Ф. І. Коллен (Дортмунд) зі спеціалізацією випуску технічного устаткування для металургійних, хімічних, гірничорудних підприємств; в с. Мало-Михайлівка Олександрійського повіту Катеринославської губернії чавуноливарний завод Й.Й. Адамчика (нім. під.) [50, с. 246, 263-264; 57, с. XII; 61, № 218 (Б), 1266(Б)]. Торговий дім «Бердянський механічний завод» здійснював випуск та продаж металевих виробів. Власниками заводу були К. К. Піетт (бельг. під.), російські піддані Й. Я. Акулов, В. А. Булгаков, В. Д. Жуков, М. М. Єремін, О. К. Марголін, І. Є. Трескін, Г. П. Павловський [59, с. 253].

До підприємств, що продовжували працювати у галузі та збільшували свою потужність, належали такі, як чавуноливарний і машинобудівний завод Р. Г. Геннефельда (нім. під.) з річною продуктивністю у 90000 крб., чисельністю робітників 90 чол. у с. Петро-Марівці Слов'яносербського повіту; фабрика сільськогосподарських машин і знарядь у м. Нікополь Ф. Ф. та І. Ф. Каршевських (нім. під.) з річною потужністю 48000 крб., 65 робітників; «Перший Катеринославський арматурний і мідноливарний завод» з річною продуктивністю 32000 крб., 20 робітників власницею була німецька піддана М. А. Щепанкевич; завод сільськогосподарських знарядь в м. Олександрівськ, який належав родині німецьких підданих Я. І, Л. Я. і Я. Я. Бадовських з річною продуктивністю 400000 крб., 135 робітників; завод сільськогосподарських машин і знарядь І. І. Фукса (нім. під.) у м. Великий Токмак Бердянського повіту з річною потужністю близько 1 млн крб., 273 робітників [20, ДАХО ф. 21, оп. 3, спр. 292, арк. 1-3; спр. 1469, арк. 3; 24, № 687 (Б), 691(Б); 56, с. 79; 61, № 209(Б), 886(Б), 1983(Б)]. За заводом сільськогосподарських знарядь у м. Катеринославі «Лашавер Я. і А. Бр.» з річною потужністю 44100 крб, чисельністю робітників 37 чол. керував І. В. Яковлев (нім. під.), продовжував діяти машинобудівельний завод В. Я. Абермета (нім. під.), що був віце-консулом Німеччини в м. Катеринослав [27, с. 265; 52, с. 261].

У регіоні працювали представництва північноамериканських машинобудівельних компаній в м. Катеринославі, наприклад «Акціонерного товариства заводу пневматичних машин» з реалізації пневматичних молотків та фірми «Ундервуд» – друкувальної техніки. У 1913 р. розпочало діяльність відділення російського «Міжнародного техніко-промислового товариства». Це відділення стало монопольним представником чикагських машинобудівельних

фірм «Саллівен меньюфекчурин компанії», що випускало шахтне обладнання, «Фейрбенкс, Морз енд К^о», яка виготовляла гасові двигуни та лебідки, пенсільванської компанії «The Kystone Priller C^o», яка також виготовляла шахтне обладнання та «All Chalmers C^o», що спеціалізувалось на металургійному обладнанні. У 1913 р. було відкрито агенцію чикагської фірми «Національ» у Катеринославі з реалізації касових апаратів на чолі з А. А. Рахвальським, яке підпорядковувалось Одеському відділенню підприємства [51, с. 111-114].

Французьке «Генеральне товариство чавуноливарних, залізобробних і сталеливарних заводів» стало представником у регіоні німецького товариства «Арматурного і машинобудівельного заводу Боппе і Рейтер» у Мангеймі (продукція – водоміри патент Рейтера), англійського «Машинобудівельних заводів Деві, Паксман і К^о» у Кольчестері (продукція – парові машини, газогенератори, локомотиви, водотрубні парові котли) [26, с. XXXV].

Родина великобританських підданих Ф. В., Є. Р. та Ф. Ф. Альсоп, яка володіла з 1888 р. основним підприємством у м. Харків, відкрила у м. Олександрійську на початку ХХ ст. відділення «Складу сільськогосподарських і технічних машин та знарядь». Компанія здійснювала представництво і продаж продукції «Товарищества Маршал, Сини і К^о» (Англія), «Міжнародної компанії жнивварських машин Диринга» (США), «Товарищества М. Гейд» (Австрія), фірми «Г. Бош і К^о» (Франція), акціонерних товариств «Карлсвік» та «Сепаратор» (Швеція) [60, С.397]. Німецька фірма «Людвиг Яффе» відкрила свої відділення і склади з 1901 р. у Катеринославській та Харківській губерніях, ОВД, яке очолив син власника підприємства П. Л. Яффе (нім. під.). Спеціалізацією філіалів була реалізація продукції виробництва США. Це обумовлено тим, що П. Л. Яффе народився і мешкав до 1899 р. там: сільськогосподарське знаряддя, друкарські машинки «Ремінгтон» та автомобілів компанії «Оверланд» (Англія), що успішно працювала в регіоні до 1914 р. [20, ДАХО ф. 21, оп. 3, спр. 21, арк. 3-23зв.].

У розвитку машинобудівельної промисловості регіону вагоме місце посідали металургійні підприємства, що були багатогалузевими і невпинно розширювали своє виробництво. До таких належала більшість металургійних підприємств, їх машинобудівельні підрозділи відкривали нові напрями: так, Новоросійське товариство, «Верхньодніпровське металургійне товариство» започаткували вагобудування.

Бельгійське «Центральне електричне товариство у Москві» мало основний капітал 3750000 крб., розділений на 20000 акцій по 500 фр., володіло в м. Катеринославі центральною електростанцією з річною продуктивністю 2 млн крб. У 1903 р. представником компанії стало німецьке акціонерне товариство «Артур Коппель» із правлінням у Петербурзі [59, с. 254].

У листопаді 1906 р. французький філіал концерну «Вестінгауз» через акціонерне товариство «Російське електричне товариство «Вестінгауз»» електромеханічний завод у Москві, що належав бельгійському підприємству.

Це підштовхнуло товариство розширити свою діяльність у регіоні, ставши головним представником у Південній Росії дочірнього підприємства французького концерну «Російського електричного товариства «Вестінгауз»» з реалізації електротехнічного устаткування (генератори постійного і перемінного струму, електродвигуни, трансформатори, електровози, вагони для електричних трамваїв, електричні мостові крани), продукції німецького «Аусбурзького машинобудівельного заводу» [26, с. 350; 38, с. 113]. У 1909 р. компанія зменшила основний капітал до 3262500 крб., що становив 17400 привілейованих акцій по 500 фр. і 20000 звичайних акцій без визначеної вартості. На 1914 р. товариство володіло основним капіталом 3262500 крб., облігаційним – 1035188 крб., запасним – 14212 крб. Завідуючим станцією і відп. агентом компанії залишався М. І. Коттавоз, який був французьким консульським агентом у регіоні, де працювало 160 робітників [5, с. 463; 50, с. 235].

На початку ХХ ст. північноамериканська машинобудівельна компанія «Акціонерне товариство «Вестінгауз»» мала свої представництва в Україні, а саме в Катеринославі, Києві, Харкові. Компанія спеціалізувалася на випуску електротехнічного обладнання, трамвайних вагонів, кабелів, електродвигунів тощо. У 1906 р. було відкрито французький філіал концерну «Російське електричне товариство «Вестінгауза»» з основним капіталом в 20 млн фр., підприємство мало представництва в Києві, Одесі та Катеринославі [51, с. 108].

У регіоні представництво очолював М. І. Коттавоз, а в інших районах України А. С. Беркович. Саме через Катеринославську агенцію товариство намагалось здобути контракт на поставку обладнання для електростанції в м. Олександрівську. Його можливий обсяг складав 26-37 тис. крб. У 1907 р. північноамериканський філіал зіткнувся із сильною конкуренцією з боку німецьких електротехнічних фірм ВКЕ (філіал в Росії АЕГ), «Сіменс-Гальське» уклали угоду з ними про розподіл сфер впливу, але вже у 1913 р. згадані фірми змушені були ліквідувати свою діяльність та продати завод [51, с. 108].

На початку ХХ ст. Е. Я. і К. Я. Вюрґлер (швейцар. гр-ни) власники торгового дому «Еміль Вюрґлер і К^о» з капіталом 23400 крб. володіли складом технічних і електротехнічних матеріалів у Катеринославі, конторами у Юзівці та Криндачівці для обслуговування металургійної, машинобудівельної, гірничорудної галузей [20, ДАХО ф. 447, оп. 1, спр. 174, арк.1; 27, с. 402; 54, с. 13, 23].

В електротехнічній галузі представляло свої інтереси торгово-комісійне і технічне акціонерне товариство «Кернер і Бегар», що належало австрійським підданам Е. Г. Кернеру і Е. Е. Бегару, які мали представництво підприємства для замовлення і здійснення постачання широкого асортименту продукції відповідного профілю в м. Катеринославі [61, № 695(Б)].

У металообробній галузі регіону працювало 23 іноземні акціонерні товариства, що володіли основним капіталом у 36,5 млн крб. (зростання в 1,4 рази порівняно з кінцем ХІХ ст.), запасним – 3303930 крб., облігаційним –

2252012 крб. Найбільшими за абсолютною величиною були німецькі капітали: 15,7 млн крб. основного, 2530300 крб. запасного капіталу.

Висновки дослідження. Протягом усього періоду відбувався притік іноземного капіталу до металообробної, електротехнічної та електроенергетичної галузей промисловості регіону. У Донецькому басейні діяли сім бельгійських товариств, що відновили виробництво, із основним – 7,75 млн. крб., облігаційним – 584387 крб., запасним – 773630 крб. капіталом. Три французькі із 11,2 млн. крб. основного, що постали з торгових домів та філіалів. Крім того, 6 млн. основного капіталу французи інвестували до німецького «Російського товариства машинобудівельних заводів Гартмана». Поряд з бельгійськими та французькими посилюється активність німецьких інвесторів. Виникнення німецьких товариств на початку ХХ ст. відбувалося за рахунок реорганізації приватних підприємств, дочірніх філіалів у самостійні підрозділи. У результаті кількість товариств зросла вдвічі. Британська компанія була задіяна лише одна, вона володіла основним капіталом 239 тис. крб. Працювало у галузі одне австро-угорське товариство з основним капіталом 1,5 млн. крб.

Використовувалися різні форми інвестування: вкладання паїв у нові та діючі справи, розміщення за кордоном випусків акцій та облігацій, залучення іноземного банківського кредиту, відкриття торговельних представництв крупних технологічних концернів («Вестінгауз»). Низка підприємств, що спеціалізувались у металообробній галузі регіону, була широко представлена німецькими, бельгійським, австрійськими, французькими, італійськими, англійськими власниками, які володіли заводами, відділеннями, складами, представництвами із різними за обсягами обігу коштів, виробництва, кількістю робітників, персоналу. Для цієї групи підприємств, що класифікуються за організаційно-правовими формами як приватно-індивідуальні фірми, встановити величину капіталовкладень є проблематичним.

Іноземні власники даних підприємств, отримавши досвід, підготувавши адміністративно-технічний персонал, розширивши виробництво, асортимент продукції, налагодивши мережу збуту, накопивши початковий капітал, реорганізовували ці підприємства в акціонерні товариства.

Список літератури: 1. *Адресная книжка горнопромышленных предприятий Донецкого бассейна 1909 г.* – 4 – е изд., испр. и доп. – Х.: Тип. Б. Бенгиса, 1908. – 120 с. **2.** *Адресная книжка горных и горнозаводских фирм Юга России.* 1904 г. – Х.: Печатня С. П. Яковлева, 1904. – XI, 338, XXXIV с. **3.** *Адресная книжка горнопромышленных предприятий Юга России 1915 г.* – Х.: Тип. Б. Бенгис, 1915. – 129 с. **4.** *Акционерная статистика // Промышленность и торговля.* – 1913. – № 24. – С. 597 – 599. **5.** *Акционерно-паевые предприятия России.* – М.: Тип. А. П. Поплавского, 1914. – 575 с. **6.** *Акционерно-паевые предприятия России. Торгово-промышленные, фабрично-заводские и торговые предприятия. Акционерные банки.* – М.: Тип. А. П. Поплавского, 1917. – 46, 614 с. **7.** *Балабуха С. П. Обработка промышленности и горное дело / С. П. Балабуха // Район железной дороги Харьков-Херсон в экономическом отношении.* – СПб.: Тип. Ю. А. Мансфельд, 1913. – С. 111 – 180. **8.** *Барышников М. Н. Деловой мир России. Историко-биографический справочник / М.*

Н. Барышников. – СПб.: Искусство, Logos, 1998. – 448 с., ил. **9.** *Бельгийское акционерное общество* “анонимное общество Луганских эмалировочных мастерских в Луганске” // Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1913. – № 7. – С. 322. **10.** *Бельгийское акционерное общество* Донецкое металлургическое общество штампования (анонимное общество) // Правительственный вестник. – 1914. – № 7. – С. 7. **11.** *Бовыкин В. И.* К вопросу о роли иностранного капитала в России / В. И. Бовыкин // Вест. Моск. ун-та. Сер. 9: История. – 1964. – № 1. – С. 55 – 82. **12.** *Бовыкин В. И.* Формирование финансового капитала в России конец XIX в. – 1908 г. / В. И. Бовыкин. – М.: Наука, 1984. – 285 с. **13.** *Бовыкин В. И.* Французский капитал в акционерных предприятиях России накануне Октября / В. И. Бовыкин // История СССР. – 1991. – № 4. – С. 159 – 181. **14.** *Боханов А. Н.* Деловая элита России 1914 г. / А. Н. Боханов. – М.: РАН Институт Российской истории. – 273 с. **15.** *Брандт Б. Ф.* Иностранные капиталы их влияние на экономическое развитие страны. Ч. II. Иностранные капиталы в России. Металлургическая и каменноугольная промышленность / Б. Ф. Брандт. – СПб.: В. Киршбаума, 1899. – V, 398 с. **16.** *Всероссийский сборник* торгово-промышленных и банковских сведений: в 4 т. Т.1. Фабрики и заводы. – Одесса: Тип. “Порядок”, 1909. – XX, 308 с. **17.** *Голобуцкий П. В.* Иноземный капитал в 18 – на початку 20 століть / П. В. Голобуцкий // Енциклопедія історії України: в 5 т. – 2005. – Т. 3. – С. 477 – 479. **18.** *Державний архів* Дніпропетровської області (Дніпропетровськ) (ДАДНО). **19.** *Державний архів* Луганської області (ДАЛО). **20.** *Державний архів* Харківської області (ДАХО). **21.** *Ежегодник Министерства Финансов.* Вып. 1909 года. – СПб.: Тип. Ред. период. изданий М-ва финансов, 1909. – VI, 681 с. **22.** *Ежегодник Министерства Финансов.* Вып. 1904 года. – СПб.: Тип. В. Киршбаума, 1905. – XVI, 971 с. **23.** *Ежегодник Министерства Финансов.* Вып. 1914 года. – Пг.: Тип. Ред. период. изданий М-ва финансов, 1914. – VI, 667 с. **24.** *Езиоранский Л. К.* Фабрично-заводские предприятия Российской Империи / Л. К. Езиоранский. – СПб.: Изд. Торгового Дома А. Сроса и К., 1909. – [1143]. **25.** *Зив В. С.* Иностранные капиталы в русской горнозаводской промышленности / В. С. Зив. – Пг.: Тип. ред. период. изданий М-ва финансов, 1917. – 132 с. **26.** *Календарь-ежегодник* “Приднепровье”. – Екатеринослав: Тип. М. С. Копылова, 1910. – XLIV, 338, XXXVI с. **27.** *Календарь-ежегодник* “Приднепровье” памятная книжка Екатеринославской губернии на 1914 год. – Екатеринослав: Издание Екатеринославского губернского статистического комитета, 1914. – XXXII, 419, XXXII с. **28.** *Климов А. О.* Историчні краєзнавчі розвідки: монографічний нарис / А. О. Климов. – Луганськ: Луган. нац. ун-т, 2008. – 308 с. **29.** *К собранию акционеров* русского о-ва машиностроительных заводов Гартмана // Торгово-промышленная газета. – 1914. – № 261. – С. 3. **30.** *Ликвидаторы по делам* акционерного общества “Карл Бехтольд” фабрика волнистого железа, железных конструкций и оцинковальня в Екатеринославе // Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1913. – № 6. – С. 275. **31.** *Ликвидационная комиссия* бельгийского акционерного общества “Анонимное общество Луганских эмалировочных мастерских” в гор. Луганске // Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1914. – № 20. – С. 374. **32.** *Макогон Ю. В.* Иностранные инвестиции в промышленности Донбасса: история, статистика, проблема современного развития / Ю. В. Макогон, Р. А. Баклагина, В. И. Овинников. – Донецк: Институт экономико-правовых исследований АН Украины, 1993. – 213 с. **33.** *Машкін О. М.* Иноземці у промисловості України в останній чверті XIX ст. / О. М. Машкін // Історія народного господарства та економічної думки України: міжвід. зб. наук. пр. – 1997. – Вип. 29. – С. 90 – 99. **34.** *Об изменении устава* Екатеринославского машиностроительного акционерного Общества // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1902. – Отд. 2. – № 21. – С. 1377 – 1378. **35.** *Об увеличении* основного капитала акционерного общества К. Зигель // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1914. – Отд. 2. – № 97. – С. 3229. **36.** *Об уменьшении* основного капитала Дебальцевского механического завода // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1904. – Отд. 2. – № 54. – С.

2495 – 2496. **37.** *Об утверждении условий деятельности в России французского акционерного общества, под наименованием: “Анонимное Общество Александровских заводов земледельческих машин и орудий (России)”* // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1914. – Отд. 2. – № 154. – С. 5081 – 5083. **38.** *Об утверждении условий деятельности в России французского акционерного Общества, под наименованием Русское электрическое общество “Вестингауз”* // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1907. – Отд. 2. – № 7. – С. 113 – 115. **39.** *Об утверждении устава акционерного Общества завода для производства земледельческих машин и орудий “Вдова Матиас и синовья”* // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1901. – № 22 прил. – С. 19 – 30. **40.** *Об утверждении устава акционерного Общества “Й.В. Клейнер и К”* // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1910. – Отд. 2. – №109. – С. 4778 – 4791. **41.** *Об утверждении устава акционерного Общества К. Зигель* // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1902. – Отд. 2. – № 1. – С. 19 – 32. **42.** *Об утверждении устава акционерного Общества чугунолитейного и машиностроительного завода для производства земледельческих машин и орудий “Братьев Шлихт”* // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1913. – Отд. 2. – № 48. – С. 1316 – 1329. **43.** *Об утверждении устава общества “А. Я. Коп и Гелькер”* // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1914. – Отд. 2. – № 74. – С. 2427 – 2438. **44.** *Об утверждении устава Товарищества на паях Днепровского гвоздильного завода* // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1911. – Отд. 2. – № 79. – С. 3031 – 3044. **45.** *Об утверждении устава торгово-комиссионного и технического акционерного Общества “Кернер и Бегар”* // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1913. – Отд. 2. – № 251. – С. 7675 – 7687. **46.** *Оль П. В.* Иностранные капиталы в России / П. В. Оль. – Пг.: 4-я Государственная типография, 1922. – 304 с. **47.** *Реснт О. П.* Україна в імперську добу (XIX – початок ХХ ст.) / О. П. Реснт; Ін-т історії України. – К., 2003. – 304 с. **48.** *Російський Державний Історичних Архів в Санкт-Петербурзі (РДІА в Санкт-Петербурзі).* **49.** *Русские биржевые ценности 1914-15 гг.* Общая часть. Справочная часть. – Пг.: Тип. Ред. период. изданий М-ва финансов, 1915. – V, 373 с. **50.** *Сборник сведений о действующих в России акционерных обществах и товариществах на паях.* – СПб.: Тип. В. Ф. Киршбаума, 1911. – XXXVIII, 249 с. **51.** *Слісаренко О. М.* Діяльність американських компаній на Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ століть: дис. ... канд. іст. наук: 07.00 03 / Слісаренко Олександр Миколайович. – Дніпропетровськ, 1994. – 194 с. **52.** *Список заводов, фабрик, рудников Екатеринославской губернии* // Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1910 год. – Екатеринослав, 1910. – С. 255 – 279. **53.** *Список фабрик и заводов Европейской России.* – СПб.: Тип. В. Киршбаума, 1903. – IV, 883, 38 с. **54.** *Список членов 40 Съезда горнопромышленников юга России / Труды 40 Съезда горнопромышленников юга России (21-29 нояб. 1915 г.).* – Х., 1916. – Т.1. – С. 1 – 24. **55.** *Список членов Русско-Английской Торговой Палаты.* – Пг.: Тип. Ред. период. изданий М-ва финансов, [Б. г.]. – 82 с. **56.** *Справочная книга. Фабрики, заводы и рудники Донецкого бассейна 1916 г.* – Х.: Тип. Я. Фишганга и М. Шешелевича, 1916. – 789 с., разд. паг. **57.** *Техническое Бюро для разработки проектов горнозаводских печей Э.К. Бремер, Мариуполь, Екат. губ.* // Известия горных инженеров. – 1904. – № 12. – С. XII. **58.** *Турченко Ф. Г., Турченко Г. Ф.* Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець ХІХ ст. – 1921 р.): Історичні нариси. – К.: Генеза, 2003. – 303 с. **59.** *Указатель действующих в Империи акционерных предприятий и торговых домов. Т. 2.* / Под ред. А. И. Дмитриева-Мамонова. – 2 –е изд. – СПб.: В.Ф. Демакова-Насл., 1905. – 2323, 431, 783, СЛС с. **60.** *Указатель действующих в Империи акционерных предприятий и торговых домов. Т. 1.* / Под ред. А. И. Дмитриева-Мамонова. – СПб.: Тип. В. Ф. Демакова-Насл., 1905. – XXXI, 1808 с. **61.** *Фабрично-заводские предприятия Российской Империи (исключая Финляндию).* – 2 –е изд. – Пг. : Тип. Н. Я. Стойковой, 1914. – [1918 с.]. **62.** *Хахлюк А. М.* З історії становлення та розвитку залізного комплексу України (1900-1913 рр.) / А. М. Хахлюк // Історія народного

господарства та економічної думки України: зб. наук. пр. – 2003. – Вип. 35 – 36. – С. 129 – 134. **63.** Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Д. М. Чорний. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 304 с. **64.** McKay J. P. Pioneers for Profit: Foreign Entrepreneurship and Russian Industrialization. 1885–1913 / J. P. McKay – Chicago, London : University of Chicago Press, 1970. – 396 p.

Надійшла до редколегії 06.11.2012

УДК 94(477.6):339.727.22(091)«1900/1914»

Іноземні капітали та підприємства у промисловому розвитку металообробної, електротехнічної, електроенергетичної галузей Донецько-Криворізького басейну на початку ХХ ст. / Е. О. Хряпін, канд. іст. наук, доцент ХГПА // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: «Актуальні проблеми історії України». – Х.: НТУ «ХПІ», 2012. - № 65 (971). – С. 99-114. Бібліогр.: 64 назв.

На основании широкого круга архивных и печатных источников, в статье систематизируются имеющиеся данные относительно хода, структуры и динамики иностранных инвестиций в металлообрабатывающую, электротехническую, электроэнергетическую отрасли промышленности Донецко-Криворожском бассейне в 1900-1914 гг.

Ключевые слова: иностранные предприятия, инвестиции, промышленность, Донецко-Криворожский бассейн, историография.

Using the wide range of archival and published sources authors made an attempt to digest the existing data dealt with process of foreign investment in metal-working, electrical and power sectors of industry in Donets-Krivoy Rig basin during 1900 - 1914.

Keywords: foreign enterprises, investment, industry, Donetsk-Krivoy Rog district, historiography.